

SIERPIEŃ '80

16 POSTULATÓW

Słynna lista 21 postulatów sierpniowych nie narodziła się od razu. Wszystko wskazuje na to, że powstawała etapami, rosła wraz z rozwojem strajku na Wybrzeżu. Ostateczna wersja została zapisana w nocy z 17 na 18 sierpnia 1980 r. Zatwierdzono ją około północy na posiedzeniu Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego, reprezentującego wówczas załogi 28 przedsiębiorstw¹. Dokument, który publikujemy poniżej, obrazuje etap wcześniejszy – z dnia poprzedniego, 16 sierpnia, kiedy strajk w Stoczni Gdańskiej im. Lenina zamienił się w strajk solidarnościowy, podjęty przez stoczniowców wraz z innymi zakładami w imię wspólnej walki o prawa obywatelskie i pracownicze.

Przebieg tego dramatycznego przesilenia jest dość dobrze znany. Około godziny 15 rozmowy gdańskich stoczniowców z dyrekcją zakładu kończą się porozumieniem – wszystkie podstawowe postulaty stoczni zostają zaakceptowane. Komitet Strajkowy postanawia zakończyć strajk, co ogłasza jego przewodniczący Lech Wałęsa. Robotnicy zaczynają opuszczać stocznię. Bieg wydarzeń zmienia interwencja kobiet: Aliny Pieńkowskiej, Anny Walentynowicz, Henryki Krzywonos oraz Ewy Ossowskiej, które wzywają stoczniowców do kontynuowania protestu w imię solidarności z mniejszymi zakładami. Wałęsa odwołuje decyzję o końcu strajku – zrywając tym samym porozumienie z dyrekcją – i proklamuje strajk solidarnościowy. Wieczorem delegaci 21 zakładów tworzą Międzyzakładowy Komitet Strajkowy. MKS wydaje swój pierwszy komunikat. Wtedy też powstaje pierwsza wspólna lista postulatów².

Nieznany dotąd zapis owej pierwotnej listy odnalazłem w papierach Jacka Kuronia przechowywanych w Archiwum Opozycji w Ośrodku Karta. Oryginał dokumentu ma formę maszynopisu (zapisanego dwustronnie na przebitce maszynowej). Został on włożony między kartki zeszytu tzw. dziennika pokładowego z 1980 r.³

¹ A. Orchowski, *Próba rekonstrukcji. Przebieg strajku okupacyjnego w Stoczni Gdańskiej im. Lenina w dniach 14–31 sierpnia 1980 roku*, „Punkt” 1980, nr 12, s. 9–44. Por. J. Skórzyński, M. Pernał, *Kalendarium „Solidarności” 1980–89*, Warszawa 2005, s. 19.

² „W nocy przybywają do stoczni delegacje z 21 zakładów. Powstaje MKS, który formułuje prowizoryczną listę postulatów” – czytamy pod datą 16 sierpnia w *Kalendarium strajku*, zamieszczonym w „Strajkowym Biuletynie Informacyjnym Solidarność” z 30 VIII 1980.

³ W owym dzienniku, prowadzonym przez dyżurujących przy telefonie Kuronia członków i współpracowników KSS KOR, zapisywano informacje o strajkach i represjach wobec opozycji na podstawie relacji. Latem 1980 mieszkanie Kuronia pełniło funkcję centrali, do której z całej Polski napływały wiadomości o protestach.

JAN SKÓRZYŃSKI

Na górze strony zapisano pierwszy komunikat MKS, poniżej 16 postulatów. Na odwrocie znajduje się lista sygnatariuszy. Nie wiemy, czy dokument w tej formie trafił do Warszawy z Gdańska, czy też – raczej – został przepisany na maszynie przez kogoś z dyżurujących, kto odebrał informacje z Trójmiasta. Świadczy o tym dopisek, iż tekst przewędrował przez kilka ogniw informacyjnych, zanim trafił do Komitetu Samoobrony Społecznej KOR, więc „możliwe są pewne nieścisłości w stylistyce”. Istotnie, komunikat MKS zawiera drobne nieścisłości w porównaniu z wersją opublikowaną w tomie *Zapis wydarzeń. Gdańsk – Sierpień 1980*⁴, nie mają one jednak wpływu na treść informacji. Lista 16 postulatów nie została, o ile mi wiadomo, nigdzie wcześniej opublikowana. Jakie były okoliczności jej powstania?

Najważniejsi uczestnicy strajku w Stoczni Gdańskiej różnie przedstawiają w relacjach moment spisania postulatów. Według Bogdana Borusewicza, który był inicjatorem i organizatorem strajku, choć nie należał do MKS, listę żądań zaczęto układać 16 sierpnia wieczorem. Borusewicz nie brał jednak w tym udziału – był bardzo zmęczony i poszedł spać. „Przyszedłem rano, kiedy postulaty były spisane – opowiadał Janinie Jankowskiej. – Moja rola ograniczyła się do tego, że ustaliłem ich kolejność według wagi spraw, czyli gradację. Na pierwsze miejsce wysunąłem Wolne Związki Zawodowe. Skreśliłem postulat o wolnych wyborach, bo to było żądanie oddania władzy. Pojawił się postulat mszy w radiu. To dla mnie była rzecz rewelacyjna. Były postulaty ważne dla wszystkich, ze względów ekonomicznych, ważne dla inteligencji tylko, np. cenzura – zresztą była też dyskusja – zniesienie czy ograniczenie. Wszystkie były postulatami naszymi, opozycji, WZZ-etów, w ogó-

le Polaków. Ja ani nikt inny nie musiał być przy tym, żeby one tak wyglądały”⁵. Najważniejsze postulaty Borusewicz dyktował Alinie Pieńkowskiej. Tak powstał pierwszy zarys listy⁶. W przygotowaniu spisu postulatów brali też udział inni wspomagający strajk gdańscy opozycjoniści. Jeden z nich, Aleksander Hall z Ruchu Młodej Polski, zapamiętał nocny spór towarzyszący spisaniu żądań strajkowych. „Zabrałem głos w sprawie wolnych wyborów, bo uważałem, że żądanie ich było nierealne. [...] Natomiast uważałem, że do wygrania jest sprawa wolnych związków zawodowych” – wspomina Hall⁷.

Przy układaniu listy postulatów nie było Andrzeja Gwiazdy. Według niego listę ułożyła komisja złożona z delegatów zakładowych, którzy wyselekcjonowali najczęściej powtarzające się postulaty ze wszystkich przedsiębiorstw należących do MKS, m.in. Zakładów Okrętowych Urządzeń Elektrycznych i Automatyki Elmor. „Okazało się, że elmorowski tekst zawierał najczęściej powtarzające się postulaty, w związku z tym na elmorowskich oparł redakcję 21 żądań” – wspomina Gwiazda⁸. Joanna Gwiazda także datuje spisanie postulatów na noc z 16 na 17 sierpnia. Dodaje jednak, że lista pozostawała przez jakiś czas otwarta, aby nie pominąć spraw ważnych dla zakładów, które później przyłączą się do strajku. „Przy 130 zakładach ostatecznie zamknęliśmy listę postulatów MKS-u” – twierdzi⁹. Najpewniej był to poniedziałek, ponieważ tego dnia wieczorem do MKS należało już 156 przedsiębiorstw.

Borusewicz i Gwiazda mówią o układaniu postulatów w nocy z soboty na niedzielę (z 16 na 17 sierpnia). Wydaje się, że nie było to działanie jednorazowe; tworzenie listy trwało także w dniu następnym, aż przybrała ostateczny kształt 21

⁴ *Zapis wydarzeń. Gdańsk – Sierpień 1980. Dokumenty*, oprac. A. Drzycimski, T. Skutnik, Warszawa 1999, s. 30.

⁵ J. Jankowska, *Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981*, oprac. A. Friszke, Warszawa 2003, s. 68–69.

⁶ „W tej wersji postulaty nie są jeszcze ułożone według ważności. Dopiero po spisaniu tych wybranych zacząłem je układać w pożądaną kolejność” – wspomina Borusewicz (E. Szcześniak, *Borusewicz. Jak runął mur?*, Warszawa 2005, s. 128–129).

⁷ S. Sowuła, *Bez złudzeń wobec PRL [w:] Narodziny Solidarności. Kroniki sierpniowe*, red. M. Drzewicki, M. Ręczmin, Gdańsk 2010, s. 150.

⁸ J. Jankowska, *Portrety niedokończone...*, s. 96–97.

⁹ *Gwiazdzbior w „Solidarności”*. Joanna i Andrzej Gwiazdowie w rozmowie z Remigiuszem Okraszką, Łódź 2009, s. 143–148.

postulatów w nocy z niedzieli na poniedziałek (z 17 na 18 sierpnia). O wcześniejszej liście złożonej z 16 postulatów wspomina Timothy Garton Ash. Angielski publicysta i historyk przyjechał do stoczni 19 sierpnia, ale poprzednie dni odtworzył na podstawie opowiadań stoczniovców wysłuchanych jeszcze podczas trwania strajku. Stał się tym samym pierwszym kronikarzem strajku, a zebrane przezeń relacje mają walor świeżości. Ash wyraźnie pisze o „sformułowanej w trakcie długiej sobotniej nocy liście 16 postulatów”, którą uważa za kamień milowy w historii bloku radzieckiego. „Ludźmi bezpośrednio odpowiedzialnymi za ten przełom byli działacze Wolnych Związków Zawodowych – Andrzej Gwiazda i jego żona Joanna [...], Bogdan Lis oraz Bogdan Borusewicz z KOR-u, którzy dysponowali już jasno sformułowanymi ideami. Ich propozycje jednak rozważali, zmieniali i ulepszała wszyscy delegaci, którzy reprezentowali własne, szczególnie punkty widzenia. W niedzielę lista uzyskała ostateczny kształt 21 postulatów”¹⁰. Do tego opisu warto dodać informację, że Gwiazda i Lis pracowali w Elmorze, reprezentowali ten zakład w MKS. Nie było przypadkiem, że spis postulatów Elmoru, który powstał przy ich walnym udziale już 15 sierpnia, stanowił dojrzałą propozycję i stał się podstawą dalszych prac nad zestawem żądań strajkowych.

Spróbujmy porównać listę żądań z 16 sierpnia z poprzedzającą ją listą elmorowską oraz późniejszym spisem 21 postulatów MKS. W kilku istotnych punktach różni się ona od ostatecznej wersji gdańskich postulatów. Przede wszystkim nie ma na niej sformułowanego *expressis verbis* żądania uznania „niezależnych od partii i pracodawców Wolnych Związków Zawodowych”, co – jak wiadomo – stanowiło punkt pierwszy na liście 21 postulatów. W prezentowanym poniżej dokumencie, składającym się z 16 punktów, kwestia wolności

związkowej pojawia w punkcie piątym – w postaci postulatu respektowania konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 87 – oraz w punkcie siódmym – jako zaniechanie ingerencji organów władzy w działalność związków zawodowych. Ratyfikowana przez PRL konwencja międzynarodowa mająca na celu ochronę wolności i praw związkowych¹¹ była przywoływana przez istniejące przed Sierpniem Wolne Związki Zawodowe jako ważny argument w walce o niezależność ruchu zawodowego. Odwołanie się do konwencji MOP w żądaniach strajkowych było pierwszym krokiem na drodze do przyszłego postulatu numer jeden.

Oba te punkty – piąty i siódmy – zostały powtórzone za listą postulatów Elmoru z 15 sierpnia¹². To samo źródło ma punkt drugi, domagający się prawa do strajku; w stoczni dodano do niego postulat zagwarantowania bezpieczeństwa strajkujących. Na wzór Elmoru ujęty został także punkt trzeci – postulat wolności słowa, nierepresjonowania wydawnictw niezależnych i zniesienia cenzury. Żądanie likwidacji cenzury zostało, jak wiemy, wykreślone przez Borusewicza, który uzupełnił ten punkt postulatem dopuszczenia Kościołów do mediów, co na liście z 16 sierpnia było osobnym, szóstym punktem. Na liście 16 postulatów MKS nie ma elmorowskiego żądania „zmiany ordynacji wyborczej przez wprowadzenie wyborów z list wyborczych reprezentujących wszystkie kierunki społeczno-polityczne”. Zapewne właśnie ten punkt Borusewicz i Hall wspominają jako żądanie wolnych wyborów – nie pojawia się on jednak na szesnastopunktowej liście MKS. Być może dopisano go do niej następnego dnia, w niedzielę 17 sierpnia. Tak czy inaczej, został później usunięty. Pracownicy Elmoru nie postawili natomiast sprawy zwolnienia więźniów politycznych, która znalazła się wśród pierwszych żądań MKS z 16 sierpnia i na ostatecznej liście 21 postulatów.

¹⁰ T. Garton Ash, *Polska rewolucja. Solidarność*, Londyn 1987, s. 22–23.

¹¹ Artykuł 3 konwencji mówił: „1. Organizacje pracowników i pracodawców mają prawo opracowywania swoich statutów i regulaminów wewnętrznych, swobodnego wybierania swoich przedstawicieli, powoływania swego zarządu, działalności oraz układania swego programu działania. 2. Władze publiczne powinny powstrzymać się od wszelkiej interwencji, która by ograniczała to prawo lub przeszkadzała w jego wykonywaniu zgodnie z prawem” (cyt. za: *Postulaty 1970–71 i 1980. Materiały źródłowe do dziejów wystąpień pracowniczych w latach 1970–1971 i 1980 (Gdańsk i Szczecin)*, oprac. B. Chmiel, E. Kaczyńska, Warszawa 1998, s. 210).

¹² *Postulaty 1970–71 i 1980...*, s. 179–180.

Publikowany dokument podpisali reprezentanci 22 zakładów obecnych w stoczni 16 sierpnia wieczorem. Nazajutrz do MKS dołączyły następne strajkujące przedsiębiorstwa, włączając się w pracę nad jednolitą listą postulatów, o czym wspomina Joanna Duda-Gwiazda. Listę z 16 sierpnia można więc traktować jako ważny etap kształtowania się generalnych celów strajku sierpniowego. Napisana w dniu powstania MKS była pierwszym

podejściem, szkicem postulatów strajkowych, który w ciągu następnej doby został znacznie zmieniony. Zrezygnowano z radykalnych żądań politycznych, jak zniesienie cenzury i pluralistyczne wybory, na rzecz wyraźnego sformułowania postulatu numer jeden: niezależnych od władzy komunistycznej związków zawodowych. Miało to znaczenie decydujące nie tylko dla sukcesu strajku, ale i dla całej historii następnej dekady.

DOKUMENTY

1. Pierwszy komunikat MKS, 16 sierpnia 1980

W wyniku porozumienia załóg strajkujących zakładów i przedsiębiorstw Wybrzeża w dniu 16 bm. utworzono Międzyzakładowy Komitet Strajkowy z siedzibą w Stoczni Gdańskiej. Celem MKS jest koordynacja żądań i akcji strajkowych zakładów i przedsiębiorstw. Opracowano tekst żądań i postulatów będących wspólną uchwałą komitetów strajkowych. Postanowiono kontynuować strajk do czasu spełnienia żądań i postulatów strajkowych załóg. MKS jest upoważniony do prowadzenia rozmów z władzami naczelnymi. Ogłoszenie zakończenia strajku podjęcie MKS. Po zakończeniu strajku MKS nie rozwiąże się i będzie kontynuował realizację postulatów oraz organizował wolne związki zawodowe jako rada wojewódzka wolnych związków zawodowych (WZZ).

Gdańsk, 16 sierpnia 1980

2. Lista 16 postulatów MKS podpisana przez przedstawicieli 20 zakładów, 16 sierpnia 1980

Żądania strajkujących załóg przedsiębiorstw i zakładów reprezentowanych przez Międzyzakładowy Komitet Strajkowy, który reprezentuje też instytucje i zakłady, których funkcjonowanie jest niezbędne społecznie.

1. Warunkiem rozpoczęcia rozmów jest odblokowanie wszystkich połączeń telefonicznych.

2. Zagwarantowanie prawa do strajku i bezpieczeństwa wszystkim strajkującym.

3. Przestrzeganie zagwarantowanej w Konstytucji wolności słowa, druku, zniesienie cenzury, a tym samym nierepresjonowanie niezależnych wydawnictw.

4. Uwolnienie wszystkich więźniów politycznych – wśród nich działaczy robotniczych i chłopskich: Edmunda Zadrożyńskiego z Grudziądza, Marka Kozłowskiego ze Słupska i Jana Kozłowskiego z Popowic-Chwałowic.

5. Żądamy respektowania konwencji nr 87 Międzynarodowej Organizacji Pracy, ratyfikowanej przez PRL, dotyczącej wolności związkowej.

6. Udostępnienie środków masowego przekazu dla przedstawicieli Kościołów wszystkich wyznań.

7. Zniesienie ingerencji organów administracyjnych w działalność związków zawodowych.

8. Żądamy podjęcia realnych kroków w celu wprowadzenie kraju z sytuacji kryzysowej przez:

a) podanie do publicznej wiadomości pełnej informacji o sytuacji społeczno-gospodarczej,

b) umożliwienie wszystkim środowiskom i warstwom społecznym uczestnictwa w dyskusji nad programem reform. Obecnie przy całkowitym braku zaufania społeczeństwa do władz wyjście z kryzysu jest niemożliwe.

9. Zniesienie przywilejów SB, MO i aparatu partyjnego przez:

– zrównanie zasiłków rodzinnych z tymi, jakie aparat ten otrzymuje,

– zlikwidowanie sklepów dla uprzywilejowanych.

10. Znieść ceny komercyjne.
11. Żądamy pełnego zaopatrzenia rynku. Eksportować tylko i wyłącznie nadwyżki eksportowe.
12. Do czasu opanowania sytuacji na rynku wprowadzić bony na mięso.
13. Podwyżki płac o 2 tysiące zł na każdego pracownika jako rekompensata wyższej kosztów utrzymania w ostatnich latach.
14. Za czas strajku wypłacić wynagrodzenie jak za urlop.
15. Zagwarantować automatyczny wzrost płac podstawowych w miarę wzrostu cen i spadku wartości pieniądza.
16. Zamieścić w prasie, radio i TV autoryzowane wiadomości o strajkach i o powołaniu Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego.

Gdańsk, 16 sierpnia 1980 r.

Podpisali:

Budimor – Józef Przybylski i Kazimierz Kozakiewicz
 PKS Oddz. Osobowy – Zdzisław Kobylński, Andrzej Rubacki
 PKS Oddz. Remontowy – Bogdan Krygier
 GPRI – Jan Karandziej
 WPK Autobusy – Stanisław Gorzelany i Henryka Krzywonos
 GPIIP – Czesław Fierek i Waldemar Parzedziński

Rafineria Gdańska – Wojciech Jamrozik, Bazyli Lemieszewski
 GSP – Zbigniew Jackiewicz i Zbigniew Golonka
 Stocznia Conrad – Fidelis Dobosz i Wacław Gmoruch
 Port Północny Westerplatte – Stanisław Lewandowski
 Elmor – Andrzej Gwiazda i Bogdan Lis
 Stocznia im. Komuny Paryskiej w Gdyni – Grzegorz Kozak i Andrzej Kołodziej
 Elektromontaż Gdańsk – Ryszard Józwiak, Florian Wiśniewski
 ZNTK Gdańsk – Andrzej Brański i Gerard Funkel
 Bimet – Andrzej Blesik i Mirosław Walukiewicz
 Kombinat Kokoszki – brak podpisów
 Gdańska Stocznia Remontowa – Andrzej Machaliński, Henryk Matysiak
 Stocznia Gdańska im. Lenina – Anna Walentynowicz, Lech Wałęsa
 Klimor M-1 i M-2 – Edward Stańczak i Stanisław Waga
 Siarkopol – Henryk Wiśniewski i Leszek Sobieszek
 Stocznia Nauta – Eugeniusz Marzejewski, Józef Miller
 Port Północny – Marian Świtek

(Ze względu na uniemożliwienie połączeń telefonicznych od 15 bm. KSS KOR otrzymał tekst poprzez kilka ogniw informacyjnych – stąd możliwe są pewne nieścisłości w stylistyce).